

4245
P. P. PANAITESCU

IOAN BOGDAN

ȘI

STUDIILE DE ISTORIE
SLAVĂ LA ROMÂNI

Extras din „Buletinul Comisiei
Istorice a României”, vol. VII.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VALENII-DE-MUNTE

Așezământul tipografic „Datina Românească”

1928

#13/1811
4245
P. P. PANAITESCU

din partea autorului
P. P. Panaitescu

IOAN BOGDAN

ȘI

STUDIILE DE ISTORIE
SLAVĂ LA ROMÂNII

Extras din „Buletinul Comisiei
Istorice a României“, vol. VII.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VALENI-DE-MUNTE

Așezământul tipografic „Datina Românească“

1928

BCU / Central University Library Cluj

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Importanța studiilor slave pentru istoria română	5
Precursorii	6
Ioan Bogdan, Pregătire și metodă	7
Critică de izvoare și publicații	8
Studiile lui asupra organizării sociale	12
Studii asupra relațiilor cu popoarele slave și informarea științei străine	15
Opera de organizator	16
Anexe: Bibliografia scrierilor lui I. Bogdan, Studii și ediții de cronice și documente	21
Dări de seamă și note mărunte	28

IOAN BOGDAN

și studiile de istorie slavă la Români ¹

Importanța studiilor slave pentru istoria română. — Problema influenței slave la Români este capitală pentru toată dezvoltarea istorică a neamului. Ceia ce au fost Germanii pentru romanitatea din apus: poporul barbar care a distrus unitatea antică, dând naștere națiilor romanice, au fost pentru noi Români Slavii. Influența lor exercitată mai întâiu sub forma triburilor încă nedeplin diferențiate la începutul evului mediu, apoi sub forma bulgară, sârbă, polonă și rusească, a lăsat urme în toate domeniile vieții noastre sociale, politice și culturale: limba, toponimia, formații sociale, organizarea statului, biserica, dreptul, cancelaria, literatura, arta.

Influența slavă n'a fost tratată încă de nimeni în întregul ei, într'o lucrare de sinteză. Aceasta din pricină că studiile slave, deși fundamentale pentru cunoașterea istoriei noastre culturale, au fost abordate relativ de curând numai de cercetători. Mândri de originea noastră latină consideram influența slavă în trecutul nostru ca o pată; despre ea nu trebuia să vorbim. În special școala latinistă din Ardeal a întreținut această stare de spirit dăunătoare științei².

¹ Lecție de deschidere a conferinței „Istoria Slavilor și a legăturilor lor cu Românii” ținută la Facultatea de Litere din București (10 Februar 1927).

² Cf. Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*. (Din scrierile lui Petru Maior, vol. I), Budapesta și Gherla, 1883, p. 317. Prin introducerea alfabetului chirilic „cășună... acea barbarie, adecă acel întunec și neștiință, în care și astăzi zace Moldova... de unde toți Românii... cu același întunec și neștiință fură acoperiți: „Neîndoit lucru este că izvorul a toată nefericirea Românilor se trage din urgia Grecilor și după dânșii a Sârbilor“ [Slavilor]. Cf. și Aron Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1894 (ed. a II-a), p. 75: „Unul din cele mai nefericite evenimente pentru limba, cultura și chiar conservarea elementului român, a fost contactul Româ-

Deasemenea și ura vechilor generații contra Rusiei, teama că accentuarea influenței slave să nu fie un argument pentru tendințele cotropitoare ale acestei țeri slave, au pus piedeci în calea dezvoltării studiilor slave la noi. Motive de ordin politic asemănător: ura împotriva Grecilor și mai ales a Fanarioșilor făcuseră să întârzie la noi cercetarea științifică a influenței grecești.

Asemenea motive de ordin sentimental și politic nu trebuie să fie luate în seamă de știință. „Vechiul regim“ a fost în țările noastre slav și bizantin și cine vrea să-l cunoască așa cum a fost, fără să proiecteze în trecut preocupările momentului actual, trebuie să adâncească studiile slave și grecești. Numai așa vom putea înțelege istoria noastră, prin ce transformări s'a ajuns de la acest „vechiu regim“ la cultura noastră de astăzi. De altfel, cine vede în cultura slavă și bizantină o formă de viață anti-occidentală, total opusă spiritului în care trăim astăzi, se înșală. Ea este mai aproape de Europa decât de Asia prin tradițiile ei grecești și romane¹. Putința unei sinteze armonioase între elementele civilizației apusene și cele slave-bizantine în viața de Stat a Principatelor noastre, în vechea noastră literatură, cât și în arhitectură, dovedește printr'un exemplu la îndemâna noastră că nu erau deosebiri absolute și neîmpăcate.

Precursorii. — Cel d'întăiu care s'a ocupat la noi mai pe larg cu studiile slave a fost B. P. Hasdeu. Scoțând la iveală o mulțime de izvoare polone, rusești și sud-slave privitoare la istoria noastră, a adus servicii neprețuite. El însă nu a considerat „sla-

---

nilor cu Slavii și introducerea limbii slavone în biserică și în Stat“. Însuși I. Bogdan se apropiase la început cu oarecare sfiială de studiile slave: „Epoca slavonă este o epocă de tristă memorie în istoria țărilor noastre; ea trebuie însă studiată ca toate celalalte, de oare ce în ea au trăit Românii partea cea mai mare a vieții lor politice independente și ea a lăsat cele mai multe urme asupra lor“. I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești până la Ureche*, București 1891. p. 139.

¹ Marele istoric rus Kljucevs kij vorbind de influența apuseană în Rusia în veacul al XVII-lea, spune: „Situația psihologică a influenței apusene în Rusia în veacul al XVII-lea nu e aceea a contactului între barbarie și civilizație, ci între două civilizații, civilizația slavă-bizantină contează ca atare cel puțin în domeniul formelor politice, a bisericii și a stărilor sociale... În veacul al XVII-lea se întâlnesc două civilizații, ambele europene“, Kljucevs kij, *Западноевропейскіе вліяння въ Россіи XVII в.* (Influența apuseană în Rusia în veacul al XVII-lea), în, *Бюроецкіе филозофич.* XXXVI. St. Petersburg, pp. 138-139).

vistica“, știința slavă, ca un domeniu deosebit și bine definit. Cunoșcând limba rusă și cea polonă din împrejurări familiare, s'a putut folosi de izvoarele slave în cercetările lui de istorie română. N'a studiat însă influența slavă la noi deosebit de alte influențe, izolând-o pentru a o putea defini. Același lucru se poate spune și de ceilalți „slaviști“ dinaintea de I. Bogdan, ca de pildă de episcopul Melhisedec, care făcând studii teologice la Chiev, a învățat astfel o limbă slavă și s'a putut folosi de ea în cercetările lui.

Ioan Bogdan. Pregătire și metodă. — Cu totul dimpotriiva stau lucrurile cu adevăratul întemeietor al studiilor de istorie slavă la noi: Ioan Bogdan. Nu o întâmplare din biografia lui a făcut ca să vie în contact cu limbile slave, ci el a pornit la studiul limbii și istoriei slave cu deplina conștiință a nevoii științifice a acestor studii. Acest fapt, care dă o garanție de serioșitate operii lui, este completat de altele, din care vom înțelege că a văzut studiile slave ca o disciplină deosebită și le-a abordat ca un om de știință.

Mai întâiu, în afară de călătorii de studii mai mult sau mai puțin îndelungate în Polonia și Rusia, a ținut să se inițieze în domeniul cercetărilor sale și în Apus, la Viena și în Germania. Aceasta i-a dat putința să privească lumea slavă din afară, din școli care erau desbărate de orice parțialitate națională și strămtime de vederi locale, având prilejul în același timp să încadreze cunoștințele sale într'o metodă strictă. Ioan Bogdan a fost așa dar, ceea ce nu putuseră fi un Hasdeu și un Melhisedec, un om de știință occidental. Un om de știință este acela care face abstracție de el însuși—știința cere absolută obiectivitate — scopul lui este adevărul, care poate fi scos numai din materialul ce are la îndemână, și cercetat cu ajutorul metodei. Din știința modernă se ridică un învățământ moral aproape religios: umilință, înăbușire a personalității deplin acceptată, închinare către adevăr, oricare ar fi prejudecățile ce ai lovi. Un astfel de om de știință a fost Ioan Bogdan, unul din cei dintâi în țară la noi; el a grăbit astfel trecerea de la școala romantică la cea științifică.

O altă considerație ce trebuie făcută asupra operei lui Bogdan este că el a privit problema cercetărilor de istorie slavă la noi, nu atât ca o chestie de influențe externe, ci dinăuntru în afară. În adevăr se poate spune că există o problemă slavă internă românească. În primul rând există izvoare istorice și literare slave scrise la noi în țară de Români: mii de hrisoave, acte oficiale, scrisori

(d. p. corespondența domnilor, boerilor și târgoveților noștri cu orașele ardelene), apoi cronici și scrieri religioase. Există deci o *literatură slavo-română*. Limba acestor hrisoave și cronici nu este chiar limba medio-bulgară în Țara-Românească, sau cea ruteană în Moldova, e adesea rezultatul unei contopiri: în Țara-Românească influențe sârbești și bulgărești, în Moldova, rutene, polone și medio-bulgare, și în plus în ambele Principate influența limbii românești vorbite. Această limbă specială și această literatură merită să fie studiate pentru ele însăși. Existența unei toponimii slave pe tot teritoriul românesc, precum și adâncă influență slavă în limbă, dovedesc o veche conlocuire cu populații slave mai târziu desnaționalizate. Aceasta arată că în studiile slave la noi nu e vorba numai de influențe din afară. De și nu suntem un popor slav, am avut o cultură slavă, care nu e identică cu culturile popoarelor slave vecine. Știința care se ocupă cu această cultură este o parte integrantă din studiul istoriei, limbii și literaturii popoarelor slave și în afară de interesul ce-l are pentru noi, este necesară și cercetărilor slave în genere.

De aceia I. Bogdan s'a ocupat mai mult cu cercetarea isvoarelor slave interne și cu instituțiile social-politice românești de origine slavă, lăsând pe al doilea plan influențele propriu zise ale popoarelor slave.

Critică de isvoare și publicații. — La începutul oricărei cercetări istorice stau isvoarele și Ioan Bogdan a consacrat o mare parte a activității sale publicațiilor de isvoare slave interne privitoare la istoria română. Cum aceste isvoare sunt la începutul vieții noastre istorice și culturale, ele au o importanță foarte mare.

În primul rând stau cronicile slave din Moldova, începutul istoriografiei noastre. Analele slave cari cuprind istoria veacurilor XIV și XV din istoria Moldovei, numite de Bogdan „Ietopisețul de la Bistrița“ și „Ietopisețul de la Putna“, precum și continuarea lor în veacul XVI: Ietopisețele lui Macarie, Eftimie și Azarie, au fost descoperite și publicate de I. Bogdan, care revela astfel istoricilor cele mai vechi anale ale țării, pe când până la el cronica lui Ureche din veacul XVII era singurul isvor de acest fel pentru istoria veche a Moldovei¹. Aceste descoperiri ale lui Bogdan represintă nu

¹ I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești până la Ureche*. București 1891 cuprinde: „Ietopisețul de la Putna“ „Cronica moldo-polonă“ „Cronica anonimă“ (din compilația rusă „Voskresenskaja Létopis“), Cronicile lui Macarie și Eftimie.

numai unele din cele mai prețioase izvoare istorice, ele sunt pentru istoria culturii de o importanță netăgăduită, căci cronicile slave formează cea dintâi încercare de scriere originală în țările noastre.

Publicarea cronicilor slave ridică o serie întregă de grele probleme de metodă. Era vorba mai întâi de editare și traducere. Deși li s'au adus unele obiecții de amănunte, edițiile și traducerile lui Ioan Bogdan rămân și azi un model greu de atins de cercetători. În același timp erau însă și probleme de critică: trebuia stabilit locul unde au fost scrise cronicile, epoca: dacă sânt contemporane cu evenimentele, autorii lor, legăturile dintre dănele și cu istoriografia moldovenească posteroară, în sfârșit modelele lor.

La toate aceste întrebări Ioan Bogdan a căutat să dea răspunsuri, e adevărat că cercetările ce au urmat au infirmat unele din ele. În privința locului unde au fost scrise cronicile era de părere că cele două mai vechi au fost scrise în mănăstiri domnești și a căutat să stabilească și ce anume mănăstiri: Bistrița și Putna¹. lăcașurile de veci ale lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Nu e locul să intrăm aci în această discuție. Fapt este că azi nu se mai poate susține denumirea de „letopiseț de la Bistrița”², iar unii cercetători admit că avem a face cu cronici de curte și nu de mănăstire³. În privința epocii în care au fost scrise cele mai vechi cronici, Ioan Bogdan presupune că este domnia lui Alexandru cel Bun⁴, critica mai nouă admite epoca lui Ștefan cel Mare⁵.

Găsirea autorilor celor mai vechi cronici nu e posibilă; dintre autorii cronicilor din veacul XVI identificarea făcută de Bogdan a cronicarului Eftimie, cu Eftimie episcop de Rădăuți, este îndoel-

---

Idem. *Cronice inedite atingătoare de ist. Românilor*. București 1895, cuprinde: „Letopisețul de la Bistrița” „Cronica moldo-polonă” (după ms-ul din St. Petersburg) „Cronica polonă în proză de Miron Costin”. Idem. *Letopisețul lui Azarie Anal. Acad. Române, Istor.* 31.1909, cuprinde o compilație compusă din letopisețul de la Putna, Cronicile lui Macarie și Azarie.

¹ I. Bogdan, *Vechile cronice*, pp. 33-34 și, idem *Cronice inedite*, pp. 19-20.

² Cf. Șt. Orășanu, *Ceva despre cronicile Moldovei, Convorbiri Literare*, 31, 1897, pp. 531-532.

³ I. Minea, *Cercetări Istorice*, Iași I, 1925, p. 213 și I. Vlădescu, *Izvoarele istoriei Românilor*, București [1925], pp. 83-89.

⁴ I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 25. Idem, *Cronice inedite* p. 20.

⁵ Șt. Orășanu, *o. c.*, p. 660.

nică¹. Cât despre legăturile cronicelor între ele, nu e încă stabilit dacă avem a face la început cu două cronici independente, sau cu variante ale unei cronici unice. În ori ce caz, a fost o continuitate literară în istoriografia moldovenească: cronicile din veacul XV au fost continuate în veacul următor, alcătuiindu-se compilații, cari porneau de la întemeiere. Traduse în limba română sub numele de „Ietopiseș moldovenesc“, știrile lor au trecut prin intermediul acestuia în cronica lui Ureche, dând astfel naștere istoriografiei moldovene din veacul XVII. În trecut cronicile slave din Moldova se leagă cu istoriografia slavo-bizantină. I. Bogdan a avut meritul de a fi descoperit modelul cronicarilor Macarie și Azarie în traducerea slavă a cronicii bizantine a lui Manasses.

Tot așa de importante și fundamentale pentru istoria română sânt colecțiile de documente slave publicate de I. Bogdan, în special corespondența din țările noastre cu Brașovul (*Relațiile țării-Românești cu Brașovul. ed. II*, București 1905) și *Documentele lui Ștefan cel Mare*. (II volume. București. 1913). Și aci se puneau probleme grele de tehnică și critică: editare, traduceri, datare, comentarii. Se poate însă spune, mai ales în privința documentelor lui Ștefan cel Mare, că nimeni la noi nu l-a întrecut în resolvirea lor. Istoricul rus Iacimirski scria despre această publicație a lui I. Bogdan: „Cunoșteam erudiția domnului Bogdan, totuși noua sa publicație întrece toate așteptările... Totul stă la o așa înălțime, încât primul nostru gând la vederea ediției savantului român este amestecat cu invidie: de ce n'am isbutit și noi să facem ceva asemănător cu documentele sud slave și vechi rusești?“²

Documentele editate de I. Bogdan au avantajul de a fi publicate în colecții mari cu indice și comentarii, ceea ce face ușoară consultarea lor. În adevăr numai așa ar trebui publicate documente și nu risipite în reviste sau broșuri mici. *Documentul nu are o individualitate a lui*, decât în cazuri excepționale de „unicum“, el trebuie să stea în colecții, corpusuri, unde toate elementele lui să

¹ Cf. P. Syrku, *Из истории сношений Русских с Румынами*. (Din istoria legăturilor Rușilor cu Românii) în, *Известия Императорской Академии Наук. Отд. Историко-филологический*. St. Petersburg. III, pp. 495-496.

² A. I. Iacimirski. Recenzie: I. Bogdan: *Documentele lui Ștefan cel Mare și Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, broșură în 6°, (f. loc și dată) p. 1.

se regăsească în indice și unde descrierea elementelor comune să se poată găsi în introducere. Comentariile lui Bogdan la documentele lui Ștefan cel Mare formează un adevărat repertoriu al instituțiilor vechi românești, precum și un repertoriu geografic al vechilor sate din Moldova, a căror așezare pe hartă s'a silit s'o găsească, deasemenea un glosar indispensabil al limbii slavo-moldovenești și al primelor cuvinte românești strecurate în documente slave. Spre deosebire de editorii anteriori, Bogdan în comentariile lui la documente nu urmărește atât persoanele, cât instituțiile sociale, politice și economice. El a înțeles că notele genealogice și biografice la documentele din veacul XV sânt în genere inutile, pentru că e o ambiție zădarnică să urmărim familii într'o epocă în care nici nu există nume de familie, iar comentariile istorice asupra domnilor și boierilor cari dau hrisevul sânt deplasate în acte interne. Acestea nu sânt acte politice și comentariul trebuie să urmeze natura actului, care în cazul hriseavelor este economic-administrativ.

O obiecție care s'ar putea aduce ediției lui Bogdan a documentelor lui Ștefan-cel-Mare este că n'a însoțit toate documentele de traduceri; limba slavă nu este încă așa de răspândită între istorici, ca să ne putem lipsi de traduceri, cum se face curent de pildă cu limba latină.

Pe lângă documentele interne I. Bogdan publicase încă din 1893 în colecția Hurmuzaki trei volume de documente polone privitoare la istoria noastră după copiile păstrate la Academia Română¹. Cunoscutul istoric polon T. Korzon, recenzând această publicație, deși face multe critici, uneori nedrepte, asupra alegerii documentelor, greșelilor de lectură, traduceri și datări, socoate colecția folositoare și pentru istoricii poloni, căci conține multe documente din arhivele polone necunoscute acestora².

Ceiace completează valoarea edițiilor lui Bogdan sânt studiile și publicațiile lui în legătură cu științele ajutătoare ale istoriei. Se poate spune că el este întemeietorul științelor ajutătoare aplicate la istoria noastră. I. Bogdan a atins mai multe din domeniile acestor științe: paleografie slavă (cu *Albumul paleografic*. Bucu-

¹ Hurmuzaki. *Documente. Supliment*, II, 1-3 cu traduceri franceze de I. Skuplewski.

² T. Korzon, în, *Kwartalnik Hystoriczny*. Lemberg, 1901, pp. 113-118.

rești 1905 și publicația postumă, *Album paléographique moldave*, Bucarest, 1926), diplomatica, în special introducerea la *Documente și regeste privitoare la relațiile Țerii Românești cu Brașovul*, București 1902, ed. I-a, fornează un tratat complet de diplomatică, singurul ce avem în limba română asupra documentelor slavo-române¹, studii asupra limbii textelor: *Ueber die Sprache der ältesten moldawischen Urkunden. in, Zbornik u slavu V. Iagiča*. Berlin 1908, pp. 369-77). În special în critica autenticității a fost un maestru, izbutind să descopere o mulțime de falsuri în documentele slave privitoare la țerile noastre, ca diploma bârădeană din 1134, diploma lui Caliman Assan, corespondența lui Ștefan-cel-Mare cu patriarhia de Ohrida, etc.

Studiile lui asupra organizării sociale. — Într'o serie de comunicări la Academia Română și în câteva articole în „Convorbiri Literare”, I. Bogdan a dat rezultatele cercetărilor sale asupra structurii sociale a poporului nostru la începuturile vieții lui de stat². El era de părere că istoriografia noastră trebuie să devie „sociologică”³ și are meritul de a fi deschis calea acestor cercetări sociale, cari au fost continuate supt impulsul dat de dânsul. I. Bogdan n'a dat o teorie completă asupra stărilor sociale în trecutul nostru și a evoluției lor, cum au încercat Radu Rosetti și C. Giurescu, ci s'a mulțumit să cerceteze câteva chestiuni fără să atace toată problema în miezul ei. Se desprinde totuși din aceste cercetări o concepție asupra originelor societății românești, pe care

¹ În limba rusă este încercarea lui Iaciminski. *Палеографическое и дипломатическое отношение*. (Hrisoavele muntene din punct de vedere paleografic și diplomatic), asemenea *Молдавскія граммоты*, și, *Славянскія граммоты брашовскаго края*. în, *Русскіи филологическіи вѣстникъ*. Varșovia, 1905¹, pp. 49-67, 1905², pp. 177-198, 1906³ pp. 1-15 și separat.

² *Originea Voevolatului la Români*, *Analele Acad. Rom.*, ist. 24, 1902. *Despre Cnezii rom.*, *ibid.*, 26, 1904. *Câteva observații asupra înduștirilor militare ale cnezilor și boierilor moldoveni*, *ibid.*, 20, 1907. *Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei Moldovene în sec. XV*, *ibid.*, 30, 1908. *Ohabă, ohabnic*. *Convorbiri Literare*, 40, 1906, pp. 295-299, *Recenzie*: Radu Rosetti. *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*: *ibid.*, 41, 1907, pp. 209-211.

³ I. Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale*. Discurs de recepție, la Academia Română, p. 18.

o vom schița mai jos: El consideră neamul românesc ca o unitate în privința structurii sociale, la origine instituțiile sale fundamentale au fost aceleași și numai mai târziu, supt înrăurirea împrejurărilor politice deosebite, au evoluat în chip divers. De aceea el cercetează în același timp starea cnejilor la toate ramurile poporului român: în Țara-Românească, Moldova, Ardeal, Serbia, coloniile din Galiția. Această instituție a cnejilor, în cari vede pe șefii unor comunități agrare înainte de începerea vieții de stat, o consideră ca cea mai veche instituție social politică la noi. Mai mult: deși poartă un nume slav, el socotește că sub dânsul se ascunde o instituție specific românească, latină. (Cf. dubletul cnez-jude). Ea nu se regăsește sub această formă la niciun popor slav. Cât despre Voevozi, admitea că poate fi un împrumut de la Slavi, dar înainte de formarea primelor state slave.

Cnezii sânt la origine, după I. Bogdan, reprezentanții unui sat stăpânit în devălmășie de săteni, față de stăpânirea superioară. Cnezul e întemeietorul sau urmașul întemeietorului satului, care a adus coloniștii pe locul pustiu sau pe moșia regelui. Această stăpânire a pământului: devălmășie și un cnez în fruntea țăranilor era cea mai veche formă de proprietate la Români, numai mai târziu, de la întemeiere, se formează proprietatea boierească. Aceasta e întemeiată pe privilegiul domnesc spre deosebire de proprietatea în devălmășie de „tip vechiu“, fără privilegiu. Cnezii de pe moșiile regale în Galiția și Ungaria devin reprezentanții comunității față de fisc și de administrație, iar pe moșiile boierești devin reprezentanții ei față de boierul stăpân. (În Țara-Românească, e drept, nu se constată asemenea cnezi, aici cnez e sinonim cu moșnean, țăran liber, mic proprietar, ceiace Bogdan socotește că este o formă posterioară evaluată din forma veche a instituției păstrată în Moldova, Ungaria și Galiția.) Proprietatea nobiliară boierească era după Bogdan, de tip feudal apusean. Pa când proprietatea veche „românească“ în frunte cu cnezii era ceva specific românesc, cealaltă era un fief, un beneficiu dat de domn în schimbul obligațiilor militare. Nobilitatea nu era un titlu sau o funcție, ci era condiționată de stăpânirea pământului, iar proprietatea bazată pe privilegiul dat de domn „era indisolubil legată de slujba militară“. Armata era în veacul al XV-lea națională, formată în primul rând de boieri cu cetele lor de țărani.

Se pot aduce multe obiecții acestor teorii ale lui Bogdan. În

special studiile lui C. Giurescu, care a pus în circulație o mare cantitate de material istoric inedit, au schimbat mult fața lucrurilor. Giurescu a ajuns la concluzia că forma cea mai veche a instituției cnejilor este cea din Țara-Românească (cneji = oameni liberi, proprietari), iar celelalte forme sânt derivate. N'am avea, deci, a face cu o instituție în parte politică (cneji înlocuind autoritatea superioară înainte de întemeiere), ci cu una pur socială. Pe de altă parte, nu se poate vorbi de o deosebire esențială între satele de „tip vechiu“, cnezale și proprietatea boerească¹, boierii se confundă adesea cu cneji, termenii sânt la origine sinonimi. Rezultă din această identitate a cnejilor și a boierilor că nu există o proprietate boerească feudală, beneficiară, ci la origine proprietatea era independentă de privilegiul domnesc, probabil anterioară întemeierii domniei (dacă admitem că instituția cnejilor = proprietari în genere, e general românească și anterioară vieții de stat). Privilegiul domnesc este mai totdeauna o întărire, foarte rar o danie, și asemenea dani cu greu se pot identifica cu beneficiile apusene. De altfel două chestiuni fundamentale, cari ar lămuri problema, nu sânt încă studiate de loc: proprietatea domnească, care ar trebui cercetată, ca să se vadă dacă Domnul avea de unde da „beneficii“, cari să creieze o clasă întreagă² și organizarea armatei, din cunoașterea căreia am afla dacă în adevăr era formată din cete conduse de boeri (deci dacă nobilitatea era legată de slujba militară)³.

Oricum, Ioan Bogdan are marele merit de a fi adus cel dintâi în cercetarea instituțiilor sociale și politice din trecutul nostru metoda „cercetării numelor“, întrebuintată în studiile similare din Occident. Orice instituție e cercetată sub numele ei ca și cum ar fi un cuvânt pentru un dicționar. Cuvântul căutat, d. e. „cnez“ „voinic“, este luat în fiecare document sau izvor de altă natură cu înțelesul său în fraza în care e pomenit și se ajunge astfel la un sens complet, cu toate variantele de înțelesuri după provincii sau epoci. Astfel, de pildă, studiul lui I. Bogdan asupra vechii armate

¹ C. Giurescu *Despre boeri*. București, 1920, pp. 71 și urm.

² Răspunsul pare de pe acum negativ: Domnul nu avea la îndemână alte proprietăți de cât târgurile cu ocoalele lor și locurile pustii.

³ Bogdan în cercetările lui s'a bazat numai pe anume privilegiile ale coloniilor de „drept moldovenesc“ din Galiția și pe documentul Răzenilor din 1484, ceea ce e insuficient ca material.

moldovenesti: „Documentul Răzenilor“, este la urmă un adevărat dicționar de termeni tehnici militari.

Deasemenea Bogdan a atras cel dintâi atenția că instituțiile sociale și politice, având de obicei o evoluție foarte lentă, păstrează anume forme străvechi din epoci asupra cărora nu avem informații directe. Așa e cazul cu epoca anterioară întemeierii principatelor noastre. Prin „aprofundarea epocilor cunoscute“ am putea lumina și această epocă, asupra căreia documentele tac¹.

În sfârșit prin cunoașterea limbilor slave și a celei ungare, I. Bogdan a putut face o *tratate comparativă* în studiile de instituții, cari poartă mai toate nume slave și ungurești.

Studii asupra relațiilor cu popoarele slave și informarea științei străine. — Precum am arătat mai sus, I. Bogdan a lăsat pe al doilea plan studiul relațiilor noastre istorice cu popoarele slave vecine, ocupându-se mai mult cu problemele slave interne. Totuși a consacrat câteva lucrări mai mărunte și acestor relații. Astfel în broșura „*Românii și Bulgarii*“ (București 1895), socoate că poporul slav care a avut influența culturală cea mai adâncă asupra noastră este cel bulgăresc. El ne-a transmis cultura bizantină, așezăminte bisericesti și politice, literatură și arta religioasă.

Câteva studii sânt consacrate relațiilor noastre cu Rusia, de pildă traducerea călătoriei rusului Trifon Corobeinicov (la sfârșitul veacului XVI)², povestirile rusești despre Vlad Țepeș³, relațiile mitropolitului Dosoftei cu Rusia⁴, altele relațiilor cu Sârbii⁵.

Dar precum isvoarele istorice ale popoarelor slave pot sluji istoriografiei române, tot astfel „slavistica română“ poate sluji, precum am spus, istoriei culturale slave în genere. Astfel rezultatele cercetărilor lui I. Bogdan nu interesează numai pe Români, ci știința slavistică în genere, dovadă recenziile întinse asupra operilor lui în Rusia, Polonia și în organul german de slavistică: „Archiv für

¹ I. Bogdan, *Istoriografia română*, p. 7,

² „*Arhiva*“, Iași I, 1889, pp. 762-764.

³ *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*. București, 1896.

⁴ *O scrisoare a Mitropolitului Dosoftei din 1679*. în *Analele Acad. Rom. Ist.*, 34, 1912

⁵ *Un hrisov al regelui Ștefan Miliutin. Convorbiri Literare*, 24, 1890, pp. 484-495. *O povestire sârbească despre împăratul Traian*. „*Arhiva*“ Iași, 4, 1893, pp. 321-323.

slavische Philologie“¹. De aceea o parte a activității lui stă în informarea științei streine, el devine astfel un om de știință european. Caracteristic e faptul că a tradus în limba germană pentru revista citată articolul său despre Cnezi². Colaborarea lui la „Archiv“ nu se mărginește la acest studiu, el publică tot acolo cronica sârbo-bulgară după un manuscris din Kiev, unul din cele importante și mai vechi izvoare analistice interne pentru istoria acestor două popoare³. Între scrierile postume ale lui Bogdan este ediția cronicii bizantine a lui Manasses tradusă în medio-bulgară, un text de mare importanță pentru studiul acestei limbi și pentru istoria culturală a popoarelor ortodoxe⁴.

Opera de organizator. — Figura lui I. Bogdan n'ar ieși completă din expunerea operei sale, dacă n'am accentua și rolul său de organizator. El a fost un șef de școală prin excelență; era de părere că istoriografia modernă nu poate fi de cât o lucrare de colaborare din cauza grelelor și migăloaselor cercetări statistice și a edițiilor pe cari le cere, precum și din cauza imensei extensiuni a domeniului istoric, care face necesară o repartizare armonioasă a muncii. Ca director al „Convorbirilor Literare“ a știut să facă din această revistă un organ istorico-filologic, fără că să rupă contactul cu publicul mare. În jurul lui a grupat toate forțele reale ale științei istorice și filologice, ca N. Iorga, V. Pârvan, S. Pușcariu, D. Onciul, St. Orășanu, G. Popovici, G. Murnu, P. Cancel, etc. Mai târziu a fost în fruntea Comisiunii Istorice, care a însemnat o eră nouă în publicațiile noastre de cronici și documente. Alături de N. Iorga, C. Giurescu, D. Russo, I. A. Candrea a prezidat la aceste lucrări excelente ca știință tehnică, eleganță și probitate.

Își dedia seama că este chemat să schițeze programul marelui opere de muncă asociată; care trebuie să fie istoriografia română

¹ V. în bibliografia anexată indicațiile pentru recenziile lui Jireček, Syrku, Iacimirki, Korzon, sub I. Bogan. *Vechile cronici moldovenești până la Ureche, Hurmuzaki, Documente, Supliment II. Cronice inedite, Vlad Tepeș. Relațiile Țării românești cu Brașovul. Documentele lui Ștefan cel Mare.*

² I. Bogdan, *Über die rumänischen Knesen. Archiv f. slav. Philologie.* 25. pp. 522-43, 26. pp. 100-114.

³ Idem, *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung, ibidem*, 13⁴ 1891 Cf. și, *Eine bulgarische Urkunde des Caren Joan Sracimir, ibidem*. 17. 1895, pp. 544-7.

⁴ C. Manasses. *Cronica lui, traducere medio-bulgară*, ed. I. Bogdan. București, 1922.

și a făcut-o cu destulă largime de vederi în discursul său de recepție la Academia Română (Istoriografia română și problemele ei actuale). I. Bogdan vede în istoriografia română mai multe faze, faza care începe acum o numește „sociologică“, dar e evident că prin acest termen înțelege de fapt o „fază culturală“, în înțelesul unui studiu a tuturor manifestărilor de culturală materială și spirituală ale societății române în trecut. Pentru a ajunge însă la aceasta trebuiesc ediții de cronici, inscripții și documente, manuale de științe ajutătoare: paleografie, diplomatică, liste de divanuri etc. Este vorba de un întreg program de lucru pentru generația lui și pentru cele viitoare.

Astfel însemnătatea studiilor lui Bogdan nu stă numai la rezultatul lor științific, ci sânt și un îndemn de urmat pentru noi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A N E X E

BCU Cluj / Central University Library Cluj

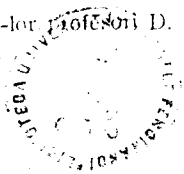
BIBLIOGRAFIA SCRIERILOR LUI I. BOGDAN¹

[Abreviațiuni: Anale. Acad. Rom. ist. — Analele Academiei Române, memoriile secțiunii istorice. Seria II. Anale. Acad. Rom. desb. = idem partea administrativă și debateri. Arhiva — Arhiva societății științifice și literare din Iași. Conv. Lit. — Convorbiri Literare.]

Studii și ediții de cronici și documente.

1. Istoria coloniei Sarmizegetusa. Partea I, cu un appendice, teza de licență. Iași. Tipografia lucrătorilor români asociați. 1885, in 8°. 50 pp.
BCU Cluj / Central University Library Cluj
2. Raport asupra școalelor secundare din Germania. București. Carol Göbl. 1886, in 8°. 260 pp.
3. Câteva manuscrise slavo-române din biblioteca imperială din Viena. Anale. Acad. Rom. ist. XI. 1889. 29 pp.
4. Cinci documente istorice slavo-române din biblioteca imperială din Viena. Anale. Acad. Rom. ist. XI. 1889. 35 pp. cu 4 plaușe.
Recenzie. A. D. Xenopol în „Arhiva“ I. 1889 p. 601.
5. Diploma bârlădeană din 1134 și principatul Bârladului. Anale Acad. Rom. ist. XI. 1889. 48 pp.
6. Călătoria lui Trifon Corobeinikov prin Moldova la anul 1593 în, Arhiva, I. 1889, pp. 762-764.
7. Frantz Miklošich, în Revista Nouă, II. 1889. pp. 111-115.
8. Analiza critică a câtorva notițe despre introducerea limbii slave în biserica română, în Conv. Lit. XXIII. 1889. pp. 295-317.
9. Diploma lui Ioan Callinan Assan din 1192. Conv. Lit. XXIII 1889. pp. 449-458; XXIV. 1890. pp. 147-149.
10. „Io“ din titlul domnilor români. Conv. Lit. XXIII. 1889. pp. 721-738.

¹ Sânt recunoscător pentru câteva indicații d-leor profesori D. Russo și preot N. Popescu, cărora le exprim mulțumirile mele.

11. Un hrisov al regelui Ștefan Miliutin. Conv. Lit. XXIV. 1890 pp. 488-495.

12. Glose române într'un manuscris slav. Conv. Lit. XXIV. 1890 pp. 727-752.

13. Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung, în, Archiv für Slavische Philologie. XIII. 1890 pp. 481-536.

Recenzie. C. Jireček: Zur Wärdigung der neu entdekte bulgarische kronik, în, Archiv für Slavische Philologie. XIV. 1891, pp. 255-277.

14. Vechile cronice moldoveneste până la Ureche. București. Carol Göbl. 1891 în 8' XII + 291 pp. + 2 planșe.

Recenzii. C. Jireček. în Archiv, für Slavische Philologie. XV. 1892, pp. 81-91, reproducă în Conv. Lit. XXVI. 1893 pp. 686-694.

N. Ionescu în Anale. Acad. Rom. desb. XV. 1893 pp. 339-341.

I. Bianu în Revista Nouă IV. 1891 pp. 431-432.

15. O evanghnie slavă cu traducere română în secolul XVI. Conv. Lit. XXV. 1891, pp. 33-40.

16. Un lexicon slavo-român din secolul XVII. Conv. Lit. XXV. 1891 pp. 193-204.

17. O traducere moldovenească din veacul XVII a vieții lui Bertoldo. Conv. Lit. XXV. 1891, pp. 315-324.

18. Manuscrise slavo-române din Kiev. Conv. Lit. XXV. 1891, pp. 503-511.

19. Morfologia limbei paleo-slovenice, ediție autografată. București. Carol Göbl. 1892, în 4', 84 pp.

20. Hurmuzaki. Documente privitoare la Istoria Românilor. Supplement II. (Documente din arhivele polone), cu traducere francesă de I. Skupiewski. București. I. V. Socec, în 4°. (Vol. I, 1893, XXXIV + 652 pp. Vol. II. 1895, XXXII + 624 pp. Vol. III fasc. I, 1900, 312 pp.

Recenzie. T. Korzon, în Kwartalnik Historyczny. Lemberg, XV, 1901, pp. 113-118.

21. O poveste sârbească despre împăratul Traian, Arhiva IV. 1893, pp. 321-323.

22. Bartolomeu Kopitar. Conv. Lit. XXVII. 1893, pp. 1062-1072.

23. Însemnătatea studiilor slave pentru Români. (Curs de deschidere la catedra de Paleoslavă la universitatea din București). București. Socec et Co. 1894, în 8°, 43 pp.

24. Eine bulgarische Urkunde des Caren Ioan Sracimir, Archiv für slavische Philologie. XVII. 1895, pp. 544-547.

25. Letopisetul de la Bistrița. Conv. Lit. XXIX. 1895, pp. 753-778.

26. Cronice inedite atingătoare la Istoria Românilor. București. Socec et Co. 1895, in 8°, XII + 204 pp. + 19 planșe.

Recenzii. P. Syrku, în *Извѣстія ордѣна св. Петра и Павла Императорскаго Академіи Наукъ*. St. Petersburg, 1896, pp. 99-105.

Șt. Orășanu. Ceva despre cronicile Moldovei. Lucrările lui I. Bogdan. Conv. Lit. XXXI, 1897, pp. 513-532, 648-679.

27. Români și Bulgarii (raporturile politice și culturale între aceste două popoare), (Conferință). București. Socec et Co., 1895 in 8°, 60 pp. Resumat (inexact) în ziarul bulgar Svoboda VI, 1892 nr. 783-784. (Sofia).

28. Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui. București. Socec et Co., 1896, în 8°, XIX + 170 pp. + 5 planșe.

Recenzii: A. I. Iacimirskij, *Извѣстія ордѣна св. Петра и Павла Императорскаго Академіи Наукъ*. St. Petersburg, 1897^{IV}, pp. 940-946.

Gh. Ghibănescu, Arhiva, VIII, 1897, pp. 373-378, 497-502.

29) Raport pentru organizarea facultății de litere, Conv. Lit., XXX², 1896, pp. 645-657.

30) Luptele Românilor cu Turcii până la Mihai Viteazul și Cultura veche românească (două conferințe), București, Socec et co. 1898 in 8°. 98 pp.

31) Scrisoarea unui anonim către Matei Basarab, 1650, și, O descriere a Moldovei în secolul al XVI-lea. Arhiva, IX: 1898, pp. 115-121.

32) De la cine și când au împrumutat Români alfabetul cirilic. în „Lui Titu Maiorescu Omagiu“. București, I. V. Socec 1900, in 8°, pp. 585-594.

Recenzii: Ilie Bărbulescu, Studii slavice la facultatea de litere din București. Note critice. București, Tipogr. D. P. Cucu, 1902, in 8°, 24 pp., la care: I. Bogdan: Un răspuns, în „Epoca“ 16 Ianuar 1902, și I. Bărbulescu, Pagini din moralitatea noastră universitară, București, Tipogr. Heliade, 1902 în 8°, 40-5, pp. (în anexă „Răspunsul“ de mai sus al lui I. Bogdan).

- 33) Inscricția de la 1484 de la Cetatea Albă. Conv. Lit., XXXV, 1901, pp. 247-253.
- 34) Un document de la Alexandru cel Bun din 1403. Conv. Lit., XXXV, 1901, pp. 353-365.
- 35) Data rezidirii Cetății-Albe. Conv. Lit., XXXV, 1901, p. 469-472.
- 36) Un fragment de cronică moldovenească în limba slavă. Conv. Lit., XXXV, 1901, pp. 527-530.
- 37) Un document de la Petru Aron. Conv. Lit., XXXV, 1901, p. 671.
- 38) Corespondența din tinerețã a lui Mihail Cogălniceanu (publicată de P. Haneș, introducere). Conv. Lit., XXXV, 1901, pp. 790-791.
- 39) Din relațiile Țării-Românești cu Brașovul și Ungaria în sec. XV. Conv. Lit., XXXVI, 1902, pp. 879-895.
- 40) Documente și regeste privitoare la relațiile Țării-Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul al XV-lea și al XVI-lea, precedate de o introducere asupra diplomaticeii vechi românești, București, I. V. Socec, 1902 în 8°, 349 pp.
- Recenzii. Șt. Orășanu, în Conv. Lit., XXXVII, 1903, pp. 552-564.
- Gr. Tocilescu, în Anal. Acad. Rom. desb. XXV, 1903, pp. 314-335.
- Ionescu-Gion, Brașovul d-lui Ioan Bogdan, în broșura Din Istoria Românilor, Studii și Recenzii, București, Tipogr. D. P. Cucu, 1903, în 8°, pp. 13-43.
- Pompiliu Eliade, Causeries littéraires, vol. II, București, 1903, pp. 103-141.
- 41) Două scrisori bătrânești [extrase din publicația precedentă], Sămănătorul, I², 1902, pp. 93-95.
- 42) Origina Voevodatului la Români, Anal. Acad. Rom. ist., XXIV, 1902, 17 pp.
- 43) Două steaguri ale lui Ștefan-cel-Mare din Muntele Athos, Anal. Acad. Rom., desb., XXIV, 1902, pp. 90-95.
- 44) Patru documente de la Mihai Viteazul ca Domn al Țării-Românești, al Ardealului și al Moldovei, în, Prinso lui D. A. Sturza, București, Tip. Carol Găbl, 1903, în 8°, pp. 147-170.
- 45) Câteva cuvinte despre sistemul româno-centric în predarea istoriei universale, Conv. Lit., XXXVIII, 1904, pp. 384-389.

46) Despre cnejii români, *Anale Acad. Rom., ist., XXVI, 1904, 32 pp.*

47) Ueber die rumänischen knesen [traducere germană a precedentei], *Archiv für Slavische Philologie, XXV, 1904, pp. 522-543, XXVI, 1905, pp. 100-114* și tiraj aparte, Berlin, Weidman, 1904, 1905 [două broșuri] în 8°, fără paginație deosebită.

48) Un hrisov al lui Mircea-cel-Bătrân din 10 Iunie 1415. *Anale Acad. Rom. ist., XXVI, 1904, 7 pp.*

49) Raport despre manuscrisele dela Neamț și Secul. *Anale Acad. Rom. desb. XXVI, 1904, pp. 32-33.*

50) Relațiile Țării-Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească (texte slave cu traduceri... și o introducere asupra diplomaticeii vechi românești), vol I, 1413-1508. București, Carol Göbl, 1905, CVIII+400 pp. în 8°.

Recenzii. N. Iorga, *Semănătorul, IV, 1905, p. 208.*

A. I. Iacimirski, *Журнал Министерства Народнаго Просвѣщенія*. Nouă serie St. Petersburg, IX (1907), pp. 436-454 (Iunie).

51) Album paleografic cuprinzând 26 de facsimile de documente românești din secolul XV (ca adaus la Relațiile Țării-Românești cu Brașovul) [titlul repetat și în limba germană], București, Socec, et co., 1905, în 4°, 16 pp.+26 planșe.

52) Documente moldovenești din sec. XV-XVI în arhivele Brașovului. *Conv. Lit. XXXIX, 1905, pp. 752-774, 828-868*, și aparte, București, Socec et co., 1905 în 8°, IV+64 pp.

53) Istoriografia română și problemele ei actuale (discurs de recepție la Academia Română, nr. XXVII, cu răspuns de D. A. Sturza), București, 1905, 33 pp.

Recensie. N. Iorga, *Semănătorul, IV, 1905, pp. 418-419.*

54) Ohabă, ohabnic, *Conv. Lit. XI, 1906, pp. 295-299.*

55) Câteva observații asupra îndatoririlor militare ale Cnejilor și boierilor moldoveni în secolele XIV și XV, *Anale Acad. Rom. ist., XXIX, 1906, 16 pp.*

56) Contribuții la istoria Moldovei între anii 1448 și 1458, *Anale Acad. Rom. ist. XXIX, 1907, 15 pp.*

57) Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550, *Anale Acad. Rom. ist., XXIX, 1907, 12 pp.+6 planșe.*

58) Hotărnicia Bârladului din 1495. *Conv. Lit., XLI, 1907, pp. 46-52.*

59) Inscricțiunile de la Cetatea Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei. *Anale Acad. Rom. ist.*, XXX, 1908, 50 pp.+5 planșe.

60) Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV. *Anale Acad. Rom. ist.* XXX, 1908, 81 pp.

61. Über die Sprache der ältesten moldavischen Urkunden. în *Zbornik u slavu V. Iagiča*, Berlin 1908, pp. 369-377.

62. Libertatea studiilor în facultăți. *Conv. Lit. XLII^a*, 1908, pp. 239-243.

63. Seminariile facultății de filosofie și litere de la Universitatea din București. *Conv. Lit. XLII^a*, 1908, pp. 633-641.

64. Letopisețul lui Azarie, *Anale Acad. Rom. ist.* XXXI, 1909, 159 pp. + 2 planșe.

65. Sărbătorirea profesorului Titu Maiorescu la Universitatea din București în ziua de 22 Noembrie 1909. Bucureșt, Göbl, 1910, în 4°. Discursul domnului Ioan Bogdan, pp. 9-11.

66. Câteva reflexiuni asupra legii învățământului superior de la 1898, în, *Volumul dedicat lui Spiru Haret*, București, Göbl 1911 în 8°, pp. 680-687.

67. O scrisoare a mitropolitului Dosoftei din 1679. *Anale Acad. Rom., ist.* XXXIV, 1912, 8 pp. și 6 planșe.

68. Documentele lui Ștefan-cel-Mare (ed. Comisiunii Istorice a României), II volume, București, Socec et co. 1913 în 8°, XLVI+518 pp., XXII + 611 pp.

Recensii : N. Iorga, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale*, I, 1914, pp. 3-6.

A. D. Xenopol, *Noua Revistă Română*, XV, 1913, p. 8.

S. Dragomir, *Luceafărul*, XIII, 1914, p. 120.

I. Nistor, *Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte*, IV, 1914, pp. 392-400.

A. I. Iacimirski, în broșură separată, împreună cu recensia la *Documente false* (v. nr. 72) f. loc și an, 11 pp. ¹.

69. Cuvânt de deschidere despre regele Carol I-ii și învățământul public, în, *Comemorarea regelui Carol I-ii*, la facultatea de litere din București, București. Socec et co., 1914 în 8°, pp. 5-13.

70. Raport înaintat Academiei Române cu privire la biserica

¹ Această broșură e probabil extrasă dintr'o publicație periodică, dar nu am putut afla care anume, broșura nedând nicio indicație.

Domnească de la Curtea-de-Argeș, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, VIII, 1914, pp. 141-142 (cu N. Iorga și D. Onciul.)

71. Prefață la, Buletinul Comisiunii Istorice a României, I, București, Socec et co., 1915 în 8°, pp. III-IV.

72. Documente false atribuite lui Ștefan-cel-Mare. Buletinul Comisiunii Istorice, I, 1915, pp. 103-164 și aparte în 8°, 62 pp.

Recensie. A. I. Iacimirski în broșură separată (împreună cu recensia la Documentele lui Ștefan-cel-Mare) f. loc și dată, 11 pp. Vezi nr. 68 mai sus). Recenzia aceasta tradusă românește de diaconul N. Popescu în, Amvonul, XVIII, 1915, pp. 239-245, cu un comentariu al traducătorului.

73. Sămile mănăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742, Buletinul Comisiunii Istorice a României, I, 1915 pp. 217-279 și aparte în 8°. 62 pp.

74. Adaus, la articolul lui I. Bianu. O publicație de documente istorice plănuită la 1856. Buletinul Comisiunii Istorice a României, I, 1915, pp. 318-319.

75. Prefață la Buletinul Comisiunii Istorice a României, II, București, Socec et co. 1916 în 8°, pp. I-II.

76. Prefață, la Letopisețul țării Moldovei până la Aron Vodă de Simion Dascălu¹, ed. C. Giurescu (Comisiunea Istorica a României) București, Socec et co. 1916 în 8°, pp. V-VI.

77. (postum) C. Manasses, Cronica lui. Traducece medio-bulgară c. 1350. Text și glosar cu o prefață de I. Bianu, București, Socec et co., 1922, în 8°, VIII + 456 pp.

78. (postum) Album paléographique moldave. Documents du XIV-e, XV-e et XVI-e siècle, recueillis par Jean Bogdan, publiés avec une introduction et des résumés par N. Iorga. (Comisiunea Istorica a României), București și Paris, P. Suru și Gamber, 1926, în folio 28 pp. + 105 planșe.

RECENZII ȘI ARTICOLE MĂRUNTE.

1. A. Densușianu, Istoria limbii și literaturii române, Conv. Lit. XIX, 1885, pp. 678-696.
2. A. D. Xenopol, Memoriu asupra învățământului superior în Moldova, Conv. Lit. XIX, 1885, pp. 785-790.
3. M. Pompiliu, Antologie română, Conv. Lit. XIX, 1885, pp. 982-985.
4. Gr. Tocilescu, Istoria Românilor, Conv. Lit. XIX, 1885, pp. 1062-1067.
5. I. Sbiera, Codicele veronețean, Conv. Lit. XX, 1886, pp. 77-88.
6. Românii în Bulgaria după călătoriile lui Jireček, Conv. Lit., XXIII 1889, pp. 97-109.
7. Al. Philipide, Introducere la istoria limbii și literaturii române, Revista Nouă, II, 1889, pp. 159-160.
8. Două disertații despre începuturile Moldovei și Țării Românești, Conv. Lit. XXIV, 1890, pp. 538-555.
9. M. Sokolowski, Spadek po metropolieie uszawskim Dozi-teusza i jego losy (Averea rămasă după mitropolitul Dosoftei și soarta ei), Revista Nouă, IV, 1891, pp. 119-120.
10. C. Jireček, Einige bemerkungen über die Überste der Petschenegen sowie und Kumanen, sowie über die Völkerschaften der sogenanten Gagauzi in heutigen Bulgarien, Revista Nouă, IV, 1891, p. 120.
11. Al. Ștefulescu, Mănăstirea Tismana, Conv. Lit. XXX ? 1896, 557-560.
12. Notă biografică despre G. Frolo, Conv. Lit. XXXIV, 1900, pp. 78-80.
13. Ionescu-Gion, Istoria Bucureștilor, Conv. Lit., XXXIV, 1900, pp. 237-255, 301-315.
14. N. Iorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades, Conv. Lit., XXXIV, 1900, p. 528.

12. Câteva scrieri de economie politică, Conv. Lit., XXXIV, 1900, pp. 593-615.
16. G. Dianu, *Istoria închisorilor*, Conv. Lit., XXXIV, 1900, p. 624.
17. *Cronică Literară* (Tatăl nostru și Ave Maria în limba Istro-Română scrise la 1824. Două acte privitoare la surghiunul lui N. Bălcescu în 1841. Imitațiunile lui Ioan de la Buceci și Academia Română), Conv. Lit. XXXIV, 1900, pp. 1125-1128.
18. O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*. Conv. Lit., XXXV, 1901, p. 192.
19. *Lucrările filologice ale lui O. Densușianu*. Conv. Lit., XXXV, 1901, pp. 254-266.
20. A. C. Cuza, *Cei doi Spenceri și alte descoperiri ale domnului Basilescu*, Conv. Lit., XXXV, 1901, pp. 287-288.
21. Gränberg, *despre Industria conservelor de Gr. Antipa*. Conv. Lit., XXXV, 1901, pp. 477-478.
22. N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul XVIII*, Conv. Lit., XXXV, 1901, pp. 945-947.
23. *Lucrările filologice ale lui I. Bărbulescu și I. Bianu*, Conv. Lit., XXXVI, 1902, pp. 172-182.
24. *Alfabetul cirilic și noile teorii ale lui I. Bărbulescu*. Conv. Lit., XXXVI, 1902, pp. 282-286.
25. *Cronică și bibliografie* (G. Murnu, *Rumänische Lehnwörter in Neugriechischen*, *Revista Pedagogică*) Conv. Lit., XXXVI, 1902, pp. 670-671, 767-768.
26. Gr. Tocilescu, *Manual de Istoria Românilor*. Conv. Lit., XXXVII, 1903, pp. 1060-1070.
- (Cf. răspunsul lui Gr. Tocilescu : *Întâmpinare adresată domnului ministru al Cultelor și Instrucției publice, Analisa unui raport asupra manualului de istoria Românilor*, București, Tip. Universitară, 1903, in 4°, 68 pp.)
27. T. A. Aguleti, *Manual de Istoria Românilor*, Conv. Lit., XXXVII, 1903, pp. 1158-1162.
28. *Răspuns la întâmpinarea lui Gr. Tocilescu*, Conv. Lit. XXXVIII, 1904, pp. 113-125.
29. T. Dușescu-Dușu, *Considerații critice asupra poeziei populare*, *Anale Acad. Rom. desb.* XXVI, 1904, pp. 414-416.
30. I. Găvănescul, *Istoria Pedagogiei*. *Anale Acad. Rom. desb.* XXVI, 1904, pp. 416-420.

31. E. Niculiță-Voronca, Datinele și credințele poporului român. *Anale Acad. Rom. desb.* XXVI, 1904, pp. 430-433.
32. A. Ureche, *Dictionnaire français-roumain.* *Anale Acad. Rom., desb.* XXVI, 1904, pp. 446-449.
33. D. Dan, Mănăstirea și comuna Putna, *Anale Acad. Rom. desb.* XXVII, 1905, pp. 290-291.
34. Gr. I. Alexandrescu, Studiu asupra istoriei generale a drep-tului, *Anale Acad. Rom. desb.* XXVIII, 1906, pp. 264-267.
35. M. G. Burileanu, Rusia contemporană, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXVIII, 1906, pp. 268-270.
36. I. Antonovici, Istoria comunei Bogdana, *Anale Acad. Rom., XXVIII*, 1906, pp. 330-332.
37. E. M. Cristea, Iconografia și întocmirile din internul bise-ricii răsăritene, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXVIII, 1906, pp. 342-344.
38. A. Frățiță, Sensul și întrebuințarea prepozițiilor în limba ro-mână. *Anale Acad. Rom. desb.*, XXVIII, 1906, p. 352.
39. T. V. Păcățan, Cartea de aur, vol. III, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXVIII, 1906, pp. 365-366.
40. R. Rosetti, Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova, *Conv. Lit.*, XLI, 1907, pp. 209-214.
41. I. Bianu, Documente românești, *Conv. Lit.*, XLI, pp. 381-386.
42. A. Bunea, Mitropolitul Sava Brancovici, *Conv. Lit.*, 1907, pp. 447-449.
43. Germanii în jurul Carpaților (*Kaindl. Geschichte der Deut-schen in den Karpatenländern*), *Conv. Lit.* XLI, 1907, pp. 1176-1183.
44. R. Rosetti, Originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXIX, 1907, pp. 87-88.
45. D. Caian, Istoricul orașului Focșani, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXIX, 1907, pp. 380-382.
46. Stoica Nicolaescu, Documente slavo-române din sec. XV-XVI, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXIX, 1907, pp. 406-418.
47. P. Rășcanu, Istoricul învățământului secundar, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXIX, 1907, pp. 428-430.
48. Al. Ștefulescu, Istoria Târgu-Jiului, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXIX, 1907, pp. 431-434.
49. O nouă istorie a imperiului otoman (N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches I.*) *Conv. Lit.*, XLII, 1908, I, pp. 548-550 (Iunie).

50. Expunerea activității literare a lui C. Giurescu, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXXI, 1909, pp. 208-210.
51. Al. Vlahuță, *Din trecutul nostru*, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXX, 1909, pp. 392-393.
52. R. Rosetti, *Conflictul dintre guvernul Moldovei și Mănăstirea Neamț*, *Anale Acad. Rom. desb.*, XXXII, 1910, pp. 82-84.
53. N. Iorga, *Doamna lui Ieremia Movilă*, *Anale Acad. Rom. desb.* XXXII, 1910, p. 84.
54. T. G. Aslan, *Politica agrară a României*, *Anale Acad. Rom. desb.* XXXII, 1910, pp. 311-312.
55. D. Z. Furnică, *Din Istoria Comerțului la Români*, *Anale Acad. Rom. desb.* XXXII, 1910, pp. 317-318.
56. B. Delavrancea, *Apus de soare*, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXII, 1910, pp. 375-377.
57. Expunerea activității științifice a lui V. Pârvan, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXIII, 1911, pp. 147-149.
58. G. Popa-Lisescu, *Cultura romană în lectură ilustrată*, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXIII, 1911, p. 268.
59. O broșură recentă despre locuințele Românilor în Evul Mediu, (Ilie Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*) în, *Noua Revistă Română*, IX, 1911, pp. 255-256.
60. Cuvântare la înmormântarea lui I. Pușcariu, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXIV, 1912, pp. 31-32.
61. S. Dragomir, *Relațiile bisericii române cu Rusia*, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXIV, 1912, pp. 232-234.
62. I. Nistor. *Die auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau zu Polen*, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXIV, 1912, pp. 237-240.
63. I. Antonovici, *Documente bărlădene*, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXV, 1913, pp. 239-241.
64. Gh. Ghibănescu. *Cuzeștii*, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXV, 1913, pp. 258-261.
65. N. Popescu, *Nifon II; patriarhul Constantinopolului*, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXVI, 1914, pp. 69-70.
66. Expunerea activității științifice a lui C. Jireček, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXVI, 1914, p. 176.
67. Expunerea activității literare a protopopului I. Lupaș, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXVI, 1914, pp. 179-182.
68. V. Onișiu, *Carte de citire pentru cl. I-a a școlilor medii*, *Anale Acad. Rom., desb.* XXXVI, 1914, pp. 346-347.

69. I. Nistor, Români și Rutenii în Bucovina, *Anale Acad. Rom. desb.* XXXVII, 1915, pp. 80-81.

70. Expunerea activității științifice a lui S. Mehedinți. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXVIII, 1915 pp. 174-176.

71. I. Ieșan, Secta paternă în Balcani. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXVII, 1915, pp. 302-304.

72. Gr. Popescu-Breasta, Predici și cuvântări. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXVII, 1915, pp. 343-344.

73. Expunerea activității lui S. Dragomir. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXVIII, 1916, pp. 195-198.

74. H. Bacaloglu, Preuves d'amour. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXVIII, 1916, pp. 217-218.

75. C. I. Băicoianu, Dunărea, privire istorică, economică și politică. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXVIII, 1916, pp. 218-221.

76. G. Diamandy, cauzele războiului european și interesele României. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXVIII, 1916, pp. 224-226.

77. Cuvântare despre moartea membrilor Academiei V. Mihaly și C. Jireček. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXIX, 1916-1919 (1921), pp. 91-93.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

78. Cuvântare despre moartea membrului Academiei dr. Istrati. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXIX, 1916-1919 (1921), p. 95.

79. Despre unirea Basarabiei cu România. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXIX, 1916-1919 (1921) pp. 97-98.

80. Cuvântare la înmormântarea lui G. Coșbuc. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXIX, 1916-1919 (1921) pp. 102-103.

81. Cuvântare la înmormântarea lui C. Giurescu. *Anale Acad. Rom. desb.* XXXIX, 1916-1919 (1921), pp. 169-170.

N. Iorga, Ioan Bogdan, *Revista Istorică*, V, 1919, pp. 101-103.

N. Iorga, I. Bogdan, *Buletinul comisiei istorice a României*, III, 1924, pp. I-VII.

